

Pojęcia kluczowe:

konsument, ochrona praw konsumenta, ochrona sądowa konsumenta, prawo cywilne, postępowanie cywilne, jednolitość, postępowanie odrębne

Artykuły

Tadeusz Zembrzuski

DOKĄD ZMIERZA OCHRONA KONSUMENTA W PROCESIE CYWILNYM?

Ochrona indywidualnych oraz grupowych interesów konsumentów z uwzględnieniem koncepcji konsumentkiego prawa do sądu powinna być realizowana zarówno na płaszczyźnie europejskiej, jak i krajowej. Potrzeba wzmocnienia pozycji procesowej tzw. strony słabszej w postępowaniu cywilnym jest zagadnieniem złożonym i wieloaspektowym. Utworzenie przez ustawodawcę nowego postępowania odrębnego w sprawach z udziałem konsumentów stanowi przejaw realizacji zasady sprawiedliwości wyrównującej, która wprowadza ustawową dyskryminację w obszarze prawa procesowego cywilnego. Należy podać w wątpliwość, czy obecny kształt tego postępowania zawiera aż tyle istotnych odstępstw od zwykłego procesu, które uzasadniałyby nadawanie mu tego charakteru. Przedmiotowe rozważania wpisują się w szerszą dyskusję dotyczącą struktury, kształtu i aktualności ustawy procesowej.

1. PRAWO ZORIENTOWANE NA KONSUMENTA – PERSPEKTYWA POLSKA I UNIJNA

Ochrona indywidualnych oraz grupowych interesów konsumentów sięgająca lat 60. XX wieku odgrywa współcześnie bardzo istotną rolę. Prawo konsumentkie kształtuje i wzmocnia uczciwe oraz zgodne z dobrymi obyczajami relacje między konsumentami a przedsiębiorcami. Definicja konsumenta w Polsce podlegała ewolucji¹, współcześnie jest nim osoba fizyczna dokonująca z przedsiębiorcą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową. Analiza całokształtu ochrony prawnej tego podmiotu wymaga dostrzeżenia także perspektywy europejskiego prawa konsumentkie-

¹ Zob. M. Rejda, *Definicja konsumenta w rozumieniu kodeksu cywilnego (art. 22¹ k.c.)*, „Rejent” 2006/1, s. 134 i n.

go oraz europejskiego prawa procesowego cywilnego², przy uwzględnieniu, że mamy w tym wypadku do czynienia z trwałym, bardzo obszernym i wciąż rozwijającym się istotnym komponentem prawa europejskiego³. Dokonujący się na przestrzeni lat dynamiczny rozwój prawa konsumenckiego nie był jednak zrównoważony. Ochrona konsumenta zawsze miała charakter interdyscyplinarny, była przedmiotem zarówno prawa prywatnego, jak i prawa publicznego. Poziom ochrony w poszczególnych państwach był zróżnicowany⁴, odnosił się przede wszystkim do prawa cywilnego materialnego.

Regulacje podmiotowo zorientowane na konsumenta stanowią prawo unijne lub mają źródło w prawie unijnym. Sprawy z udziałem konsumentów mają waler spraw o charakterze wspólnotowym⁵, a prawo unijne, stanowiące część krajowego porządku prawnego, należy uwzględniać przy rozpoznawaniu spraw cywilnych. Przepisy prawa obowiązujące w poszczególnych krajach Unii Europejskiej powinny być postrzegane i ujmowane w ramach koncepcji wypracowanych na płaszczyźnie europejskiej, w tym z uwzględnieniem tzw. konsumenckiego prawa do sądu, zasady ekwiwalentności i efektywności prawa unijnego z poszanowaniem zasady autonomii proceduralnej państw członkowskich⁶. Z perspektywy polskiego prawnika konsumenckie prawo do sądu powinno być zatem analizowane zarówno na płaszczyźnie europejskiej, jak i krajowej⁷.

Mimo postępującej integracji europejskiej określenie i rozgraniczenie podziału kompetencji między prawem wspólnotowym a prawodawstwem krajowym w dziedzinie prawa procesowego budziło nieraz kontrowersje i wątpliwości. Dyskurs prowadzony na gruncie postępowania cywilnego⁸ był w Polsce zazwyczaj postrzegany na tle materialnoprawnych instrumentów ochrony konsumentów. W związku z tym pozostawał niejako na drugim planie. W prawie procesowym – mimo podejmowanych prób debaty i dyskusji także na gruncie naukowym⁹ – przez lata kontestowano potrzebę i celowość tworzenia dodatko-

² Szerzej zob. K. Gajda-Roszczyńska, *Sprawy o ochronę indywidualnych interesów konsumentów w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012, s. 23 i n.

³ Zamiast wielu zob. E. Łętowska, *Europejskie prawo umów konsumenckich*, Warszawa 2004, s. 8 i n.

⁴ Por. A. Wróbel, *Autonomia proceduralna państw członkowskich. Zasada efektywności i zasada efektywnej ochrony sądowej w prawie Unii Europejskiej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2005/1, s. 42 i n.

⁵ Problematyka ochrony procesowej konsumenta wzbudza w Europie zainteresowanie i dyskusję także w krajach nienależących do Unii Europejskiej. Zob. T. Zembrzuski, *Rights Protection Evolution in Polish Judicial Proceedings – New Separate Proceedings* (w:) *Law and Social Values. Conference Collection of Papers*, Niš 2023 (w druku).

⁶ Por. M. Pecyna, *Postępowanie w sprawach konsumenckich* (w:) *System Postępowania Cywilnego*, t. 6, *Postępowania odrębne*, red. A. Machnikowska, Warszawa 2022, s. 1028 i n.

⁷ Zob. W. Dybka, *Konsumenckie prawo do sądu*, Warszawa 2018, s. 11 i n.

⁸ Zob. K. Gajda-Roszczyńska, *Sprawy o ochronę...*, s. 165 i n.

⁹ Zob. E. Skotnicka, *Zasada kontradiktoryjności i postulat sprawnego postępowania cywilnego a ochrona praw konsumentów w świetle dyrektywy 93/12*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2010/3, s. 11 i n.

wych środków prawnych¹⁰. W efekcie polski Kodeks postępowania cywilnego¹¹ w odniesieniu do ochrony interesów konsumentów charakteryzował się wieloma rozwiązaniami normującymi tego rodzaju sprawy w sposób odmienny od postępowania w innych sprawach cywilnych. Nie oznacza to jednak, że nie dostrzegano potrzeby wzmocnienia pozycji procesowej konsumenta i jego ochrony przed „niedoskonałościami wolnego rynku”¹² w sytuacjach, w których przedsiębiorcy wykorzystują brak wiedzy i świadomości kontrahentów, narzucając im różnego rodzaju niedozwolone postanowienia umowne.

W ostatnich latach szczególne znaczenie odgrywa orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej wskazujące na potrzebę rozbudowy działań inkwizycyjnych sądu kosztem typowych reguł i rozwiązań kontradyktoryjnych¹³. Dokonuje się trwały i stopniowy rozwój doktryny działania *ex officio* w sprawach z udziałem konsumentów. Europejska wizja procesowej ingerencji w ochronę indywidualnych interesów konsumenta zakłada nawet, że ochrona tych podmiotów może uzasadniać odstępianie od krajowych przepisów procesowych. Przy okazji wprowadzanych do Kodeksu postępowania cywilnego w 2023 r. proksumenckich rozwiązań procesowych zabrakło jednak pogłębionej refleksji, a także próby umiejscowienia nowych regulacji prawnych w prawie europejskim i skonfrontowania ich z jego dorobkiem. Nie skorzystano z siatki terminologicznej wykreowanej i ugruntowanej na płaszczyźnie europejskiej, w tym zwłaszcza przez orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej.

Zasygnalizowane w ten sposób stwierdzenie skłania do pytania o celowość i konieczność przebudowy funkcjonujących dotychczas mechanizmów prawnych w Polsce¹⁴, a także wymaga refleksji, czy będą one rzeczywiście służyć realizacji standardów europejskich, o czym zdaje się być przekonany rodzimy legislator.

2. POSTĘPOWANIE ODRĘBNE JAKO PRZEJAW ZWIĘKSZONEJ OCHRONY KONSUMENTA W POLSCE

Skuteczność ochrony prawnej konsumenta w Polsce ulega systematycznej poprawie, choć na tle państw Unii Europejskiej pozostawia wciąż wiele do ży-

¹⁰ Szerzej zob. T. Zembrzuski, *Właściwość sądu w sprawach cywilnych z udziałem konsumenta*, „Przeгляд Sądowy” 2021/2, s. 9 i n.

¹¹ Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.).

¹² Por. M. Samson, *Rozwój idei ochrony konsumenta po 1926 r. Konsument w ujęciu prawnym i ekonomicznym*, „Studia Ekonomiczne” 2013/3, s. 164.

¹³ Por. T. Zembrzuski, *Badanie właściwości miejscowej sądu w sprawach z udziałem konsumentów z perspektywy prawa wspólnotowego (w:) Ars in vita. Ars in iure. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Jankowskiemu*, red. A. Barańska, S. Cieślak, Warszawa 2018, s. 223 i n.

¹⁴ Zob. M. Strus-Wołos, *Postępowanie odrębne z udziałem konsumentów – czy potrzebne jest procesowe wzmocnienie ochrony konsumenta?*, „Polski Proces Cywilny” 2023/2, s. 28 i n.; K. Gajda-Roszczyńska, *Czy potrzebne jest w polskim procesie cywilnym nowe postępowanie odrębne: postępowanie z udziałem konsumentów?*, „Polski Proces Cywilny” 2023/4 (w druku).

czenia¹⁵. Dostrzegając zapewne tę sytuację, ustawodawca podjął działania mające na celu ułatwienie konsumentom dochodzenia praw na drodze sądowej. Zmierzone się z problemem, że w praktyce wiele osób pokrzywdzonych działaniami przedsiębiorców nie decyduje się na dochodzenie roszczeń w sądzie czy też rezygnuje z różnych względów z ich dochodzenia przed sądem. Tymczasem prawo do sądu jest i powinno być istotnym elementem systemu szeroko rozumianych środków ochrony konsumentów.

Ochrona tzw. strony słabszej w postępowaniu cywilnym jest zagadnieniem wieloaspektowym¹⁶. W prawie procesowym pojęcie to najczęściej wiąże się z osobami samodzielnie występującymi przed sądem, niekorzystającymi z pomocy podmiotu zawodowo zajmującego się świadczeniem pomocy prawnej¹⁷. Zazwyczaj chodzi o osoby nieobeznane w prawie, w tym zwłaszcza w prawie procesowym. Mamy wówczas do czynienia z tzw. barierą nieznajomości norm procesowych¹⁸. Za stronę słabszą może być także uznany konsument. Idea stworzenia rozwiązań procesowych służących załatwianiu sporów konsumenckich i wzmacnianiu pozycji procesowej konsumenta może *prima facie* wydawać się godna uwagi. Ustawodawca podjął działania mające na celu „wyjście naprzeciw oczekiwaniom środowiska konsumentów co do zwiększenia zakresu ochrony ich praw”¹⁹. Niestety nie wyjaśniono sposobu ani metodologii badania oczekiwań środowiska konsumentów. Sposób, w jaki zrealizowano powyższe założenie, budzi natomiast zasadnicze wątpliwości. Spośród możliwych do przyjęcia modeli ochrony prawnej²⁰ wybrano, jak się wydaje, najbardziej wątpliwy i kontrowersyjny, a także niemal niespotykany w systemach procesowych państw Unii Europejskiej²¹.

¹⁵ Pod względem skuteczności ochrony konsumenta Polska zajmuje przedostanie (przed Portugalią) miejsce wśród państw Unii Europejskiej. Zob. A. Słojewska, *Efektywność wymiaru sprawiedliwości w Polsce wciąż na złym poziomie*, „Rzeczpospolita” z 8.06.2023 r., https://www.rp.pl/sady-i-trybunaly/art38586111-efektywnosc-wymiaru-sprawiedliwosci-w-polsce-wciaz-na-zlym-poziomie?fbclid=IwAR0EjuVgkJ8RwEKMG4S8mpSO0v3pyTBO_Xco8XVL494bOZwWQhgi5M-7aE_aem_th_AZLFIgYYG-5AF-MwA2zwzdeDZlQUFp0btFANe5WtCZofQbIx8igmoYdExW53rk6WE18.

¹⁶ Zob. T. Zembrzusi, *Pouczenie strony występującej w procesie cywilnym bez zawodowego pełnomocnika co do wnoszenia środków zaskarżenia* (w:) *Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu*, red. M. Boratyńska, Warszawa 2016, s. 843 i n.

¹⁷ Szerzej zob. T. Zembrzusi, *Przyznanie prawa ubogich w postępowaniu cywilnym* (w:) *Aurea Praxis, Aurea Theoria. Księga Pamiątkowa ku czci prof. Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011, t. 1, s. 777 i n.

¹⁸ Zob. P. Osowy, *Aktywność informacyjna sądu a ustawowe granice pomocy stronie – rozważania na tle art. 5 k.p.c.*, „Rejent” 2003/7–8, s. 113 i n.

¹⁹ Zob. uzasadnienie projektu ustawy z 9.03.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (pkt 62, s. 41), <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2650>, dalej: uzasadnienie.

²⁰ Szerzej zob. K. Gajda-Roszczyńska, *Sprawy o ochronę...*, s. 299 i n.

²¹ Wśród państw Unii Europejskiej tego rodzaju konstrukcja funkcjonuje jedynie w Irlandii oraz na Malcie.

Ustawą z 9.03.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw²² nie wprowadzono punktowych rozwiązań procesowych, lecz utworzono nowe, kolejne²³ postępowanie odrębne – „postępowanie z udziałem konsumentów”. Realizacja tego rodzaju wizji legislacyjnej sprawia, że w Kodeksie postępowania funkcjonuje już niemal dwadzieścia postępowań szczególnych ukształtowanych jako postępowania odrębne (szczególne), w piśmiennictwie brakuje nawet zgodności co do ich liczby²⁴. Pod tym względem Polska od wielu lat była zaliczana do niechlubnej „czołówki światowej”²⁵.

Wśród form postępowania spornego wyodrębnia się proces zwyczajny przewidziany do rozpoznawania większości spraw cywilnych przy zachowaniu normalnych form procesowych oraz tworzony dla określonych kategorii spraw proces nadzwyczajny określany mianem postępowania odrębnego. Nowelizacja aktualizuje pytanie o celowość tworzenia lub utrzymywania określonych odstępstw od reguł zwykłego procesu, które uzasadniałyby nadawanie poszczególnym postępowaniom przymiotu postępowań odrębnych. Model sądowego postępowania rozpoznawczego powinien być w miarę możliwości jednolity, rozpoznawanie spraw w postępowaniu toczącym się na zasadach ogólnych powinno być zasadą, natomiast postępowania odrębne powinny stanowić wyjątek²⁶. Rozwój kierunków dywersyfikacji i unifikacji procesu cywilnego podlegał na przestrzeni lat znaczącym fluktuacjom²⁷, przy czym truizmem wydaje się twierdzenie, że liczba postępowań odrębnych jest współcześnie zbyt duża. Tendencja do multiplikacji postępowań odrębnych²⁸ jest niepokojąca, gdyż komplikuje tryb postępowania rozpoznawczego i zaburza relacje postępowania zwykłego do postępowań odrębnych²⁹, a także grozi powstawaniem oraz

²² <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/PrzebiegProc.xsp?id=7E8A1FF49174B3D2C12588C005A5F02>.

²³ W ostatnich latach reaktywowano postępowanie odrębne w sprawach gospodarczych oraz utworzono postępowanie odrębne w sprawach własności intelektualnej.

²⁴ Zob. P. Grzegorzczak, *Postępowania odrębne w świetle projektowanych zmian Kodeksu postępowania cywilnego* (w:) *Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej*, red. K. Markiewicz, Warszawa 2011, s. 72 i n.

²⁵ Zob. A. Zieliński, *Uprzywilejowanie niektórych rodzajów roszczeń w postępowaniu cywilnym* (w:) *Studia z prawa postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Zbigniewa Resicha*, red. M. Jędrzejewska, T. Ereciński, Warszawa 1985, s. 311.

²⁶ Por. A. Jakubecki, *Jednolitość czy różnorodność postępowania cywilnego? Optymalny model kodeksu postępowania cywilnego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2022/5, s. 9 i n.; A. Olaś, *E pluribus unum? O optymalny model procedury cywilnej w sprawach spornych – uwagi na tle Modelowych Europejskich Reguł Postępowania Cywilnego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2022/5, s. 294 i n.

²⁷ Zob. P. Rylski, *Jednolitość czy dywersyfikacja postępowania cywilnego?*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2023/1, s. 33 i n.

²⁸ Zob. T. Ereciński, *Postępowania odrębne de lege lata i de lege ferenda* (w:) *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych*, red. H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2009, s. 3 i n.

²⁹ Choćby w samym odrębnym postępowaniu upominawczym umożliwiającym rozpoznawanie spraw cywilnych w formie nakazów zapłaty, tj. z pominięciem formy kontradiktoryjnej, rozpoznawanych jest ok. 3 milionów spraw.

narastaniem niespójności systemowych³⁰. Tworzenie nowych postępowań odrębnych przy zastosowaniu kryterium podmiotowego jest niepożądane.

Prawodawca podjął próbę wkomponowania nowego postępowania odrębnego w bardzo złożony system już obowiązujących postępowań. Mając na względzie regułę wyłączności i charakter spraw rozpoznawanych w postępowaniach odrębnych, należy uznać, że postępowanie z udziałem konsumentów nie krzyżuje się z postępowaniem w sprawach małżeńskich, w sprawach ze stosunków między rodzicami a dziećmi, w sprawach o naruszenie posiadania, w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, z elektronicznym postępowaniem upominawczym, z tzw. postępowaniami regulacyjnymi oraz z europejskimi postępowaniami transgranicznymi. Polem kolizyjnym mogą okazać się postępowania nakazowe, upominawcze, uproszczone³¹, a także postępowanie w sprawach własności intelektualnej oraz postępowanie w sprawach gospodarczych³².

Jedynie w umiarkowanym stopniu ustawodawca stara się minimalizować mogące powstawać wątpliwości, zastrzegając, że przepisy o innych postępowaniach odrębnych stosuje się w zakresie, w którym nie są sprzeczne z przepisami nowo utworzonego działu Kodeksu. W ten sposób podkreślono pierwszeństwo przepisów regulujących postępowanie z udziałem konsumentów w razie ewentualnej sprzeczności lub niekompatybilności rozwiązań obowiązujących w poszczególnych postępowaniach odrębnych³³. Należy jednak zauważyć, że analogiczne rozwiązania przyjęto wcześniej choćby w postępowaniu w sprawach własności intelektualnej³⁴ oraz w postępowaniu w sprawach gospodarczych³⁵. Każde z tych postępowań ma zatem własny przepis kolizyjny, nadający pierwszeństwo stosowania przepisom danego postępowania. Dylemat ten będzie wymagał rozstrzygnięcia przez sięgnięcie do reguł *lex specialis derogat legi generali* oraz *lex posterior derogat legi priori*. Kwestia ta wymaga pogłębionej refleksji³⁶, na potrzeby niniejszych rozważań można ograniczyć się do stwierdzenia, że w razie realnej kolizji przepisów procesowych decydujące znaczenie i pierwszeństwo należałoby przyznać kwestii specjalizacji określonej re-

³⁰ Zob. T. Ereciński, *O uwarunkowaniach, potrzebie oraz zakresie nowego kodeksu postępowania cywilnego*, „Polski Proces Cywilny” 2010/1, s. 11 i n.; T. Zembrzuski, *Względny przymus bezwzględny, czyli pełnomocnik procesowy w sprawach własności intelektualnej (w:) In varietate concordia. Księga jubileuszowa Profesora Ryszarda Skubisza*, red. E. Całka, A. Jakubecki, M. Nazar, A. Niewęglowski, R. Poździk, Warszawa 2022, s. 247 i n.

³¹ Pierwotnie postrzegane jako postępowanie z udziałem konsumentów.

³² Choćby odnośnie do sporów przeciwko osobom odpowiadającym za dług przedsiębiorcy.

³³ Nie jest jasne, czy stosowanie przepisów o postępowaniu odrębnym w sprawach z udziałem konsumentów powinno się wiązać choćby z wyłączeniem innych przepisów postępowań odrębnych funkcjonujących w postępowaniu w sprawach gospodarczych.

³⁴ Art. 479¹ k.p.c.

³⁵ Art. 458¹ § 3 k.p.c.

³⁶ Szerzej zob. M. Kostwiński, *Czy postępowanie z udziałem konsumentów (art. 458¹⁴ i n. k.p.c.) „krzyżuje się” z postępowaniem w sprawach gospodarczych (art. 458¹ i n. k.p.c.)?*, „Polski Proces Cywilny” 2023 (w druku).

gulacji, tj. tego, na ile jest ona odmienna od regulacji zwykłego postępowania procesowego. Wydaje się, że przepisy o postępowaniu w sprawach własności intelektualnej, jako znacznie bardziej wyspecjalizowane, powinny zyskiwać pierwszeństwo, choć może to kolidować z przeświadczeniem o konieczności szczególnej ochrony prawnej konsumenta. Odnośnie do możliwych kolizji z postępowaniem gospodarczym skłaniać się można do przyjęcia reguły *lex posterior derogat legi priori*.

3. KONSUMENT VS PRZEDSIĘBIORCA

Uznanie szczególnej wagi społecznej spraw z udziałem konsumentów mogło przyczynić się do wprowadzenia szczególnych rozwiązań procesowych. Nowo tworzone postępowanie z udziałem konsumentów obejmuje jednak jedynie trzy rozbudowane regulacje (art. 458¹⁴–458¹⁶ k.p.c.). Można podać w wątpliwość, czy obecny kształt utworzonego postępowania odrębnego zawiera aż tyle istotnych odstępstw od zwykłego procesu, które uzasadniały nadanie mu tego charakteru. Brak szczególnej struktury przedmiotowego postępowania sprawia, że regulacje szczególne równie dobrze mogłyby zostać umieszczone wśród ogólnych przepisów o procesie. Co znamienne, ustawodawca pozostawił w tym miejscu przepis dotyczący spraw konsumenckich w zakresie reguł ustanawiania pełnomocnika procesowego³⁷ czy ograniczenia w stosowaniu przepisów o właściwości miejscowej przemiennej (art. 31 § 2 k.p.c.).

Istotą sporu konsumenckiego jest występowanie w sporze podmiotów, którym przypisuje się różne możliwości służące ochronie ich praw. W obrocie gospodarczym konsument jest postrzegany jako podmiot słabszy, mający ograniczony potencjał organizacyjny, finansowy i ekonomiczny³⁸. Nowo utworzone postępowanie definiuje sprawy podmiotowo, a nie przedmiotowo. Ma ono zastosowanie w sporach sądowych zainicjowanych między konsumentami a przedsiębiorcami. Zgodnie z art. 458¹⁴ § 1 k.p.c. przepisy stosuje się w sprawach o roszczenia konsumenta przeciwko przedsiębiorcy, a także o roszczenia przedsiębiorcy przeciwko konsumentowi, o ile konsument ten jest stroną postępowania. Dla ustalenia statusu konsumenta oraz charakteru konsumenckiego umowy, wokół której powstaje spór, miarodajny jest moment jej zawarcia. Zaprzestanie prowadzenia działalności gospodarczej³⁹ nie ma wpływu na stosowanie przedmiotowych regulacji (art. 458¹⁴ § 3 k.p.c.).

³⁷ Zgodnie z art. 87 § 5 k.p.c. w sprawach związanych z ochroną praw konsumentów pełnomocnikiem może być przedstawiciel organizacji, do której zadań należy ochrona konsumentów.

³⁸ Szerzej zob. B. Gneta, *Czy reguły postępowania przed sądem polubownym są przydatne w dążeniu do skutecznego rozstrzygnięcia sporów konsumenckich?*, „ADR. Arbitraż i Mediacja” 2009/1, s. 117 i n.

³⁹ Szerzej zob. T. Zembrzuski, *Wpływ zaprzestania prowadzenia działalności gospodarczej na przebieg procesu cywilnego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2009/8, s. 22 i n.

Wydaje się, że nowo utworzone postępowanie odrębne należy ograniczyć do spraw o ochronę indywidualnych interesów konsumentów. Weryfikacja tego, kim jest konsument i przedsiębiorca, powinna być *ad casu* dokonywana na gruncie prawa materialnego. Zakres zastosowania postępowania odrębnego budzi jednak wątpliwości. Grupa podmiotów zaliczanych do grona konsumentów, ze względu na którą wyodrębniono przedmiotowe postępowanie, jest bardzo zróżnicowana. Znacząca dywersyfikacja odnosi się także do przedsiębiorców jako strony przeciwnej sporu sądowego⁴⁰. Wszystkie kategorie podmiotów zostały potraktowane przez ustawodawcę w jednolity sposób. Wbrew pozorom można sobie wyobrazić sytuacje atypowe w postaci „silny konsument *vs* słaby przedsiębiorca”. Wspieranie konsumenta traktowanego *a priori* jako słabsza strona procesu cywilnego powinno być dokonywane z poszanowaniem zasad równości stron, dyspozycyjności, kontrydiktoryjności oraz innych wartości współczesnego procesu cywilnego. Tworzenie asymetrycznego systemu ochrony procesowej budzi poważne wątpliwości.

Widoczny jest także brak odpowiednika obowiązującej w postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych normy z art. 458⁶ k.p.c., która umożliwia niektórym przedsiębiorcom⁴¹ złożenie wniosku o rozpoznanie sprawy z pominięciem przepisów o postępowaniu odrębnym. Fakultatywna możliwość odstąpienia od stosowania przepisów o postępowaniu w sprawach gospodarczych wynikała z faktu znacznego zróżnicowania podmiotów prowadzących działalność gospodarczą. Przedmiotowe postępowanie ma natomiast bezwzględnie obligatoryjny charakter względem podmiotów, odnośnie do których sąd dokonał stosownej kwalifikacji procesowej.

4. ROZWIĄZANIA PROCESOWE W SPRAWACH Z UDZIAŁEM KONSUMENTÓW

Ochrona praw konsumenta była i pozostaje domeną prawa cywilnego materialnego, lecz to postępowanie cywilne może stanowić istotne instrumentarium ochrony materialnoprawnej⁴². Jak już zaznaczono, odstąpiono w tym wypadku od założenia, by dochodzenie ochrony praw podmiotowych i innych interesów w sprawach z udziałem konsumentów podlegało takim samym regułom, jak dochodzenie roszczeń przez inne podmioty⁴³.

Przegląd wprowadzanych przepisów wypada rozpocząć od stwierdzenia, że wśród wprowadzanych mechanizmów procesowych widoczne są zarówno rozwiązania udoskonalające obowiązujące regulacje, jak i nowe konstrukcje

⁴⁰ Istotną część tej grupy stanowią małe i średnie przedsiębiorstwa (prawie 2/3 przedsiębiorców to podmioty jednoosobowe).

⁴¹ Będącym osobami fizycznymi.

⁴² Zob. T. Zembrzuski, *Właściwość sądu...*, s. 15.

⁴³ Por. M. Rejda, *Współczesne przemiany w procesie cywilnym w odniesieniu do ochrony interesów konsumentów (indywidualnych, zbiorowych oraz grupowych) (w:) Jus et remedium. Księga jubileuszowa Profesora Mieczysława Sawczuka*, red. A. Jakubecki, J.A. Strzępka, Warszawa 2010, s. 462.

procesowe. Chodzi o problematykę właściwości sądu, koncentracji materiału procesowego oraz sankcjonowania nielojalnych postaw i działań przedsiębiorcy na etapie przedprocesowym.

Przymiot sądu właściwego obejmuje potrzebę rozpoznawania sporu przez sąd właściwy ze względu na uregulowane w ustawie procesowej mechanizmy właściwości rzeczowej, miejscowej i funkcyjnej⁴⁴. Przyporządkowanie sprawy określonemu sądowi następuje co do zasady na podstawie prawidłowej kwalifikacji procesowej sprawy⁴⁵ odnoszącej się do abstrakcyjnych reguł ustawowych z uwzględnieniem zasady *actor sequitur forum rei*. Przyznanie stronom określonej autonomii w tym zakresie bywa niekiedy wykorzystywane do działania na szkodę podmiotów słabszych lub osób trzecich. Udogodnienie dla konsumenta stanowi szczególnie uregulowanie właściwości miejscowej sądu.

Skierowanie i rozpoznanie powództwa w określonym, dogodnym dla strony sądzie bywa ważnym elementem strategii procesowej⁴⁶. Właściwość sądu z punktu widzenia jego dostępności może mieć dla każdego podmiotu – w tym także dla konsumenta – istotne znaczenie. Wielokrotnie decyduje ona o możliwości rzeczywistej realizacji uprawnień określonego podmiotu. Ustawodawca dotychczas zapewniał ochronę konsumenta przed zawieraniem niekorzystnych umów jurysdykcyjnych⁴⁷, jak i przed modyfikowaniem właściwości miejscowej sądu⁴⁸. Zarówno zmiany legislacyjne⁴⁹, jak i prokonsumencka wykładnia przepisów znacząco zwiększyły ochronę takich podmiotów⁵⁰. Nowelizacja z 9.03.2023 r. dodatkowo zapewniła konsumentowi możliwość wytoczenia powództwa również przed sąd właściwy dla miejsca swojego zamieszkania⁵¹. Norma z art. 458¹⁴ § 4 k.p.c. ma ułatwiać konsumentom realizację prawa do sądu, a także ograniczać koszty postępowania, które mogłyby wynikać z prowadzenia spraw przed sądem w miejscowości oddalonej od miejsca zamieszkania konsu-

⁴⁴ Por. T. Zembrzuski, *Powołanie sędziego do pełnienia urzędu na stanowisku sędziego sądu wyższego szczebla a rozpoznanie sprawy przydzielonej w dotychczasowym miejscu służbowym*, „Monitor Prawniczy” 2020/19, s. 1035 i n.

⁴⁵ Zob. R. Obrębski, *Kwalifikacja sprawy gospodarczej – odrębności proceduralne i ustrojowe*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2001/1, s. 47 i n.

⁴⁶ Zob. T. Zembrzuski, *Właściwość sądu...*, s. 5 i n.

⁴⁷ Zob. K. Weitz, *Nowe rozwiązania dotyczące ochrony słabszej strony stosunku prawnego w rozporządzeniu Bruksela Ia* (w:) *Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu*, red. M. Boratyńska, Warszawa 2016, s. 796 i n.

⁴⁸ Zgodnie z art. 27 k.p.c. powód powinien wytoczyć powództwo przed sądem pierwszej instancji, w którego okręgu pozwany ma miejsce zamieszkania lub siedzibę.

⁴⁹ Zgodnie z art. 31 § 2 k.p.c. przepisów o właściwości przemiennej sądu nie stosuje się w sprawach przeciwko konsumentom.

⁵⁰ Szerzej zob. B. Wołodkiewicz, T. Zembrzuski, *Właściwość umowna i badanie właściwości sądu – aktywność sędziego czy strony?* (w:) *Wykonywanie zobowiązań. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Adamowi Brzozowskiemu*, red. K. Bilewska, W. Kocot, D. Krekora-Zajac, Warszawa 2021, s. 607 i n.

⁵¹ Nie dotyczy to spraw, w których właściwość sądu jest wyłączna (art. 38 i n. k.p.c.).

menta⁵². Można założyć, że stanie się ona trwałym rozwiązaniem, wpisując się w bogatą ewolucję przepisów o właściwości miejscowej sądu⁵³.

Powstaje jednak wątpliwość, czy przyznanie konsumentowi możliwości skorzystania z przepisu o właściwości przemiennej sądu z art. 458¹⁴ § 4 k.p.c. może zostać unicestwione normą z art. 46 k.p.c. Strony mogą bowiem ograniczyć umową pisemną prawo wyboru powoda między kilkoma sądami właściwymi dla danego rodzaju sporu. Umowa ograniczająca właściwość przemienną sądu – jako umowa negatywna – może być formalnie zawarta w sytuacji, w której konsument następczo będzie chciał skorzystać z dobrodziejstwa przewidzianego w art. 458¹⁴ § 4 k.p.c. Wydaje się, że sąd powinien z urzędu potraktować tego rodzaju umowę jako niedozwolone postanowienie umowne na podstawie przepisów Kodeksu cywilnego. Odwołując się do rozumowania zaprezentowanego w postanowieniu Sądu Najwyższego z 13.02.2014 r. (II PZP 1/14)⁵⁴ dotyczącego postępowania w sprawach z zakresu prawa pracy, można by uznać, że także w tym wypadku mamy do czynienia z wyczerpującą regulacją właściwości miejscowej sądu⁵⁵. Wyłączałoby to każdą właściwość ustalaną zgodnie z przepisami o postępowaniu zwykłym, w tym właściwość przemienną i wyłączną. Skłania to do zapatrywania, że właściwość z art. 458¹⁴ § 4 k.p.c. jest właściwością przemienną (konkurencyjną) w stosunku do właściwości ogólnej. Stanowi szczególny przypadek właściwości wyłącznej, do której art. 46 § 1 k.p.c. nie miałby zastosowania. Za przyjęciem takiego rozumowania przemawia względ na jednolite orzecznictwo TSUE obligujące sądy do kontrolowania przepisów o właściwości sądów, zwłaszcza w takich wypadkach, w których konsument znajdowałby się w gorszej sytuacji niż w wypadku niezawarcia stosowanej umowy o właściwość sądu. Należy oczekiwać od sądów świadomości ciężących na nich obowiązków w tym zakresie, w tym odnoszących się do badania z urzędu i stwierdzania, w razie potrzeby, niewłaściwości sądu⁵⁶.

Nowy charakter ma nałożone na przedsiębiorców wymaganie powołania w pozwie wniesionym przeciwko konsumentowi wszystkich przytoczeń, tj.

⁵² W uzasadnieniu nawiązano do rozwiązań zawartych w rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (art. 18 ust. 1).

⁵³ Na temat przekształceń instytucji właściwości sądu zob. K. Markiewicz, *Właściwość sądu w procesie cywilnym wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych* (w:) *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych*, red. H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2009, s. 248 i n.

⁵⁴ OSP 2015/9, poz. 84.

⁵⁵ Rozumowanie to spotkało się zasadniczo z krytycznym odbiorem w doktrynie. Zob. H. Hajduczka, *Glosa do postanowienia z dnia 13 lutego 2014 r., II PZP 1/13*, OSP 2015/9, poz. 84; M. Kotowicz, *Glosa do postanowienia SN z dnia 13 lutego 2014 r., II PZP 1/13*, „Polski Proces Cywilny” 2016/2, s. 351 i n.; J. May, *Umowy prorogacyjne w sprawach z zakresu prawa pracy* (w:) *Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu*, red. M. Boratyńska, Warszawa 2016, s. 999 i n. Zob. jednak M. Mędrala, *Funkcja ochronna cywilnego postępowania sądowego w sprawach z zakresu prawa pracy*, Warszawa 2011, s. 218 i n.

⁵⁶ Szerzej zob. T. Zembrzusi, *Badanie właściwości...*, s. 223 i n.

twierdzeń i dowodów (art. 458¹⁵ § 1 k.p.c.)⁵⁷. W sytuacji, w której przedsiębiorca występuje w roli pozwanego, obowiązek ten powinien zostać zrealizowany w odpowiedzi na pozew⁵⁸. Twierdzenia i dowody powołane później podlegają pominięciu, chyba że strona będąca przedsiębiorcą uprawdopodobni, że ich powołanie nie było możliwe albo że potrzeba ich powołania wynika później. Jeżeli takiemu podmiotowi uda się wywiązać z powyższej powinności, to dalsze twierdzenia i dowody na ich poparcie powinny być powołane w terminie dwóch tygodni od dnia, w którym ich powołanie stało się możliwe lub wynika potrzeba ich powołania. Jeżeli przedsiębiorca nie jest zastępowany przez zawodowego pełnomocnika⁵⁹, może liczyć na stosowne pouczenie o przewidzianym obowiązku, z czym wiąże się otwarcie na nowo terminu do zaprezentowania pełnego materiału procesowego (art. 458¹⁵ § 3 k.p.c.).

Wprowadzenie jednokierunkowej prekluzji ma jakoby zapewnić sprawniejsze gromadzenie materiału procesowego i szybsze rozpoznanie sprawy. Wydawać by się mogło, że pierwsza faza postępowania nie będzie pod tym względem „straconym etapem postępowania”⁶⁰, choć związek między zastosowaniem prekluzji a szybkim rozpoznanem sprawy nie zawsze bywa oczywisty, postulowane przyspieszenie zaś może odbywać się ze szkodą dla pełnego wyjaśnienia sprawy w celu wydania prawidłowego i trafnego rozstrzygnięcia.

Wprawdzie powyższe rozwiązanie może niekiedy usprawnić postępowanie, przez co ułatwić konsumentom udział w postępowaniu sądowym, lecz dodatkowo komplikuje złożony system koncentracji materiału procesowego w procesie cywilnym⁶¹, oparty współcześnie na modelu prekluzji⁶². Wprowadzono

⁵⁷ Przedsiębiorca, który nie jest zastępowany przez zawodowego pełnomocnika (adwokata lub radcę prawnego), powinien być pouczony o nałożonym na niego obowiązku oraz o skutkach jego uchybienia.

⁵⁸ W terminie wyznaczonym przez przewodniczącego, nie krótszym niż tydzień, z możliwością wyznaczenia innego terminu w zależności od okoliczności sprawy (art. 458¹⁵ § 3 k.p.c.).

⁵⁹ Adwokata, radcę prawnego, rzecznika patentowego lub Prokuratorię Generalną Rzeczypospolitej Polskiej.

⁶⁰ Zob. T. Zembrzuski, *Koncentracja materiału procesowego – w poszukiwaniu właściwej drogi* (w:) *Praktyka wobec nowelizacji postępowania cywilnego – konsekwencje zmian*, red. M. Dziurda, T. Zembrzuski, Warszawa 2021, s. 64.

⁶¹ Szerzej zob. K. Gajda-Roszczyńska, *System koncentracji materiału procesowego po zmianach wprowadzonych na mocy ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw w postępowaniu zwyczajnym*, „Polski Proces Cywilny” 2020/1, s. 68 i n.; T. Zembrzuski (w:) *Koncentracja...*, s. 47 i n.

⁶² Odnośnie do ewolucji systemu koncentracji materiału procesowego w prawie polskim zob. FX. Fierich, *O władzy dyskrecjonalnej sędziego w ustnym postępowaniu cywilnym jako środku skupienia materiału procesowego*, Kraków 1891, s. 8 i n.; E. Wengerek, *Koncentracja materiału procesowego w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1958, s. 42 i n.; K. Weitz, *Między systemem dyskrecjonalnej władzy sędziego a systemem prekluzji – ewolucja regulacji prawa polskiego* (w:) *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych*, red. H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2009, s. 75 i n.; K. Weitz, *System koncentracji materiału procesowego według projektu zmian Kodeksu postępowania cywilnego* (w:) *Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej*, red. K. Markiewicz, Warszawa 2011, s. 16 i n.

obostrzenia o charakterze zbliżonym do mechanizmów obowiązujących w postępowaniu w sprawach gospodarczych⁶³, z tym zastrzeżeniem, że restrykcyjne rozwiązania dotyczą wyłącznie jednej ze stron (przedsiębiorcy), względem której moment prekluzyjny powiązany z wniesieniem pierwszego pisma procesowego. Natomiast do konsumenta znajdują zastosowanie ogólne mechanizmy, a zatem momentem prekluzyjnym mogą być – w zależności od przebiegu postępowania – chwila sporządzenia lub zatwierdzenia planu rozprawy, złożenia pisma przygotowawczego albo zamknięcia rozprawy. Ewentualne negatywne konsekwencje związane z nieprzedstawieniem twierdzeń i dowodów odnoszą się będą względem jednej ze stron procesu. W ten sposób wzrasta prawdopodobieństwo korzystnego dla konsumenta rozstrzygnięcia sporu, skoro ustawodawca utrudnia przedsiębiorcy realizację ochrony prawnej.

Powstaje wątpliwość, że nowy mechanizm procesowy nie tyle równoważy faktycznie nierówne szanse konsumenta, ile prowadzi do nieuzasadnionego polepszenia jego sytuacji i faworyzowania go kosztem strony przeciwnej. Naruszona zostaje równowaga stron⁶⁴ ze względu na brak symetrycznych rozwiązań w zakresie koncentracji materiału procesowego. Nie mamy w tym wypadku do czynienia z zapewnieniem konsumentowi wyższego standardu ochrony prawnej, lecz z pogorszeniem sytuacji procesowej przedsiębiorcy. Brak realizacji zasady równości stron podaje w wątpliwość gwarancje ochrony praw stron, sprawiedliwości postępowania oraz prawa strony do rzetelnego postępowania⁶⁵. Ustawodawca zdaje się zapominać, że prawo do sądu⁶⁶, stanowiące ważny element państwa prawa⁶⁷, powinno być respektowane także względem przedsiębiorcy pozostającego w sporze sądowym z konsumentem.

Odnotować należy wreszcie odnoszący się do kosztów procesu mechanizm z art. 458¹⁶ k.p.c., który ma skłaniać przedsiębiorców do udziału w próbach dobrowolnego rozwiązania sporu z konsumentem jeszcze przed wytoczeniem powództwa. Ustawodawca krytycznie ocenia sytuacje, w których przedsiębiorca przed skierowaniem sprawy do sądu zaniecha próby dobrowolnego rozwiązania sporu, uchyla się od udziału w niej albo uczestniczy w takiej próbie w złej wierze, co może przyczynić się do zbędnego wytoczenia powództwa albo mieć negatywny wpływ na określenie przedmiotu sporu przed sądem. W takich

⁶³ Szerzej zob. T. Szczurowski, *Prekluzja twierdzeń i dowodów w nowym postępowaniu gospodarczym* (w:) *Praktyka wobec nowelizacji postępowania cywilnego – konsekwencje zmian*, red. M. Dziurda, T. Zembrzuski, Warszawa 2021, s. 71 i n.; R. Kulski, *Odrębności postępowania w sprawach gospodarczych*, „Monitor Prawniczy” 2019/21, s. 1166 i n.

⁶⁴ Szerzej zob. A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, Warszawa 2008, s. 339 i n.

⁶⁵ Por. H. Pietrkowski, *Prawo do rzetelnego procesu w świetle zmienionej procedury cywilnej*, „Przegląd Sądowy” 2005/10, s. 53 i n.

⁶⁶ Zob. H. Pietrkowski, *Prawo do sądu (wybrane zagadnienia)*, „Przegląd Sądowy” 1999/11–12, s. 8 i n.

⁶⁷ Szerzej zob. Z. Czeszejko-Sochacki, *Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Ogólna charakterystyka)*, „Państwo i Prawo” 1998/11–12, s. 86 i n.

wypadkach, niezależnie od wyniku sprawy⁶⁸, sąd może obciążyć przedsiębiorcę kosztami procesu w całości lub w części. W uzasadnionych wypadkach sąd może nawet podwyższyć koszty procesu, jednak nie więcej niż dwukrotnie⁶⁹.

Rozwiązanie to ma na celu „promowanie dobrych praktyk w relacjach przedsiębiorca–konsument i wyeliminowanie sytuacji, w której nierzetelni przedsiębiorcy zmuszają konsumenta do występowania na drogę sądową celem realizacji przysługujących im praw”⁷⁰. Powinno ono – według twórców regulacji – ograniczać negatywne i nieuczciwe wobec konsumentów zachowania rynkowe. Mamy do czynienia z próbą rozwijania pozasądowych metod rozwiązywania sporów, a także oddziaływania na postawy społeczne przez wprowadzenie rozwiązań *stricte* procesowych. Konstrukcja zdaje się stanowić próbę wprowadzenia do prawa procesowego swoistej instytucji przypominającej materialnoprawną instytucję *culpa in contrahendo*⁷¹.

Twierdzenie, że przedmiotowy mechanizm ma realizować zamysł skutecznej ochrony praw konsumenckich, wydaje się jednak wątpliwe. Ustalenie braku lojalnej współpracy przedsiębiorcy z konsumentem może niekiedy napotykać trudności. Weryfikacja tych kwestii może okazać się tym bardziej skomplikowana, jeżeli w tego rodzaju rokowania zaangażowani będą zawodowi pełnomocnicy⁷². Sama regulacja, a także jej kazuistyczny charakter prawny, są niejasne, a dopiero jej praktyczne stosowanie zweryfikuje celowość i przydatność jej wprowadzenia.

5. WZMOCNIENIE POZYCJI KONSUMENTA CZY USTAWOWA DYSPROPORCJA?

Regulacje wprowadzone ustawą z 9.03.2023 r. miały na celu „dodatkowe wzmocnienie pozycji konsumenta”⁷³. Czas pokaże, czy okażą się one skuteczne i efektywne. Ciężar interpretacji nowych rozwiązań procesowych został przerzucony na praktykę, która zweryfikuje, czy przyczynią się do wzmacniania społecznego poczucia sprawiedliwości oraz faktycznego przywracania zaburzonej niekiedy równowagi podmiotów uczestniczących w obrocie cywilnoprawnym, czy też dominujące znaczenie zyska wykładnia zmierzająca do

⁶⁸ Zgodnie z ogólną zasadą strona przegrywająca sprawę obowiązana jest zwrócić przeciwnikowi na jego żądanie koszty niezbędne do celowego dochodzenia praw i celowej obrony (art. 98 § 1 k.p.c.).

⁶⁹ Analogiczne rozwiązanie funkcjonuje jako sankcja fiskalna w razie stwierdzenia nadużycia prawa procesowego w trakcie prowadzonego postępowania sądowego. Szerzej zob. A. Jakubecki, *Sankcje za nadużycie uprawnień procesowych w Kodeksie postępowania cywilnego*, „Palestra” 2019/11–12, s. 187 i n.; T. Zembrzuski, *Nadużycie prawa procesowego de lege lata* (w:) *Przeciwdziałanie nadużyciu uprawnień procesowych w postępowaniu sądowym*, red. J. Kosonoga, Warszawa 2022, s. 170 i n.

⁷⁰ Zob. uzasadnienie, s. 42.

⁷¹ Zgodnie z art. 72 § 2 ustawy z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.).

⁷² Choćby ze względu na problematykę tajemnicy zawodowej.

⁷³ Zob. uzasadnienie, s. 41.

niwelowania ustawowo zachwianej równowagi między stronami stosunków cywilnoprosesowych.

Jak już wskazano, twórcy nowelizacji wyszli z założenia, że między każdym konsumentem a przedsiębiorcą istnieje „faktyczna ekonomiczna dysproporcja”, mimo że nie da się odnieść powyższego do wszystkich podmiotów ani do złożonych relacji między tego rodzaju podmiotami. W efekcie przyjęte rozwiązania i mechanizmy można postrzegać jako przejaw realizacji specyficznie postrzeżonej zasady sprawiedliwości wyrównującej. Wprowadzenie ustawowej dysproporcji między stronami sporów sądowych było celowym zabiegiem, wprowadzającym ustawową nierówność podmiotów wobec prawa, w tym wypadku prawa procesowego. Ingerencja w sytuację procesową jednej ze stron stanowi przejaw ustawowej, dotychczas niespotykanej, dyskryminacji w obszarze prawa procesowego cywilnego. Naruszenie zasady równości może być odbierane jako godzące w istotę procesu, stawiające pod znakiem zapytania jego cel⁷⁴. Nierówne traktowanie podmiotów prawa koliduje także ze zwykłym poczuciem sprawiedliwości⁷⁵.

Ustawodawca nie tylko jest zobowiązany zapewnić stronom możliwość rozpoznania ich spraw⁷⁶, lecz także proces sądowy powinien być efektywny, tj. gwarantujący wydanie prawidłowego orzeczenia w możliwie szybkim postępowaniu⁷⁷. Powinien być także procesem rzetelnym⁷⁸, w którym wszystkie podmioty mają zapewnioną możliwość realnej ochrony ich praw⁷⁹. Zabezpieczanie interesów konsumenta nie powinno być dokonywane przez degradowanie pozycji procesowej strony przeciwnej, czego nie da się wytłumaczyć przeswiadczeniem, że przedsiębiorca w większości wypadków dysponuje lepszym finansowym, ekonomicznym i organizacyjnym potencjałem. Akceptowalne i pożądane byłoby natomiast rozwijanie w określonym zakresie systemu działań sądu *ex officio*, z czym jednak nie mamy do czynienia.

6. ZAKOŃCZENIE

Nawiązując do teorii określanej mianem tzw. brzytwy Ockhama, nie powinno się kreować i wprowadzać nowych konstrukcji i mechanizmów, jeżeli nie

⁷⁴ Por. W. Siedlecki, *Nieważność procesu cywilnego*, Warszawa 1965, s. 128 i n.

⁷⁵ Por. P. Rylski, *O nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego w ogólności*, „Palestra” 2019/11–12, s. 31.

⁷⁶ Zob. T. Zembrzuski, *Skarga kasacyjna. Dostępność w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011, s. 73 i n.

⁷⁷ Zob. T. Erciński, K. Weitz, *Efektywność ochrony prawnej udzielanej przez sądy w Polsce*, „Przegląd Sądowy” 2005/10, s. 17 i n.

⁷⁸ Por. H. Pietrzkowski, *Prawo do rzetelnego procesu...*, s. 53.

⁷⁹ Pozbawienie strony możliwości obrony jej praw wiąże się ze zniszczeniem przyczyny nieważności postępowania, której stwierdzenie kreuje obowiązek sądu uchylenia wadliwego orzeczenia. Szerzej zob. T. Zembrzuski, *Pozbawienie możliwości obrony praw strony w orzecznictwie Sądu Najwyższego (w:)* *Ius est a iustitia appellatum. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, red. M. Tomalak, Warszawa 2017, s. 573 i n.; T. Zembrzuski, *Nieważność postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2017, s. 275 i n.

ma się ku temu mocnych podstaw, zaś najprostsze rozwiązania, przyjmujące ograniczoną liczbę założeń, bywają uznawane za najlepsze. Zasada ta nie jest jednak bliska współczesnemu ustawodawcy. Podjęta przed laty próba likwidacji postępowań odrębnych⁸⁰ pokazała, że mamy raczej do czynienia z mityczną hydrą procesową. Wizja unifikacji Kodeksu postępowania cywilnego wydaje się coraz bardziej odległa.

Potrzeba tworzenia odrębności postępowania wynikała zazwyczaj z dostrzeżenia potrzeb praktyki i obrotu w wyniku niedomagania postępowania zwykłego oraz ujawniania się jego mankamentów⁸¹. Odpowiedź na pytanie, czy kreowanie nowego postępowania odrębnego z udziałem konsumentów było rozwiązaniem optymalnym i pożądanym, nie powinna nastęrczać trudności. Mamy do czynienia z wadliwym systemowo zabiegiem legislacyjnym. Krytyczną ocenę szczególnego postępowania wzmacnia przekonanie, że regulacja w kształcie nadanym nowelizacją z 9.03.2023 r. w umiarkowanym stopniu harmonizuje z wzorcami i dorobkiem wypracowanym na szczeblu europejskim. Problemem jest nie tyle to, czy zakres nowych odrębności jest dość skromny, czy nadzwyczaj rozbudowany, ile to, że zaproponowane przez ustawodawcę przepisy nie realizują wizji ochrony konsumenta wynikającej z europejskiego prawa procesowego. Nieuniknionym wyzwaniem będzie, czego obecnie brakuje, sięgnięcie do mechanizmów działania sądu *ex officio* w sprawach z udziałem konsumentów. Należy zatem przypuszczać, że w ciągu najbliższych miesięcy lub lat pojawią się głosy optujące za wprowadzaniem kolejnych prokonsumenckich rozwiązań do prawa procesowego lub przeciwnie – likwidowaniem obowiązujących regulacji.

Nowe przepisy w umiarkowanym stopniu zwiększają zakres ochrony praw konsumenta. Bez wątpienia staną się natomiast źródłem dodatkowych komplikacji powiązań wewnątrzsystemowych rodzimego procesu cywilnego⁸². Na gruncie przepisów krajowych otwarte pozostaje pytanie dotyczące celowości równoległego funkcjonowania odrębnych regulacji odnoszących się do tzw. strony słabszej, tj. spraw z udziałem konsumentów oraz spraw z zakresu prawa pracy⁸³. Wpisywać się będzie ono w szerszą dyskusję dotyczącą kształtu i aktualności ustawy procesowej⁸⁴. Można przekornie stwierdzić, że kolejne zaburzenie struktury Kodeksu może stanowić dodatkowy bodziec do jego przebudowy, a zapewne docelowo do napisania go na nowo⁸⁵.

⁸⁰ Na przykładzie postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych.

⁸¹ Zob. P. Ryński, *Jednolitość...*, s. 31 i n.

⁸² Por. S. Cieślak, *Powiązania wewnątrzsystemowe w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013, s. 132 i n.

⁸³ Por. J. May, *Celowość utrzymania postępowania w sprawach z zakresu prawa pracy jako postępowania odrębnego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2022/5, s. 279 i n.

⁸⁴ Zob. F. Zedler, *Co dalej z kodeksem postępowania cywilnego (w:) Czterdziestolecie Kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd Katedr Postępowania Cywilnego w Zakopanem (7–9.10.2005 r.)*, Kraków 2006, s. 309 i n.

⁸⁵ Por. K. Weitz, *Współczesne problemy kodyfikacji prawa postępowania cywilnego*, „Forum Prawnicze” 2020/3, s. 28.

ABSTRACT

dr hab. Tadeusz Zembrzuski, professor of the University of Warsaw

The author is a professor at the Department of Civil Procedure at the Faculty of Law and Administration at the University of Warsaw, an attorney at law (Warsaw District Chamber of Attorneys at Law).

Where is consumer protection heading in civil procedure?

In recognition of the concept of consumers' right to a fair trial, protection of individual and collective consumer interests should be extended across Europe as well as nationally. The need to affirm the processual position of so-called vulnerable parties in civil procedure is as much a complex matter as it is multi-faceted. The fact that the legislator devised new separate proceedings for cases involving consumers is a manifestation of the equalizing justice principle having been realized. It introduces statutory discrimination in the area of civil procedural law. Regardless, one may well doubt whether the current form of this procedure comprises enough significant deviations from ordinary proceedings to justify such nature being conferred upon it. The present reflections form part of a broader discussion regarding the structure, form, and suitability of procedural law.

Keywords: consumer, protection of consumer rights, consumer access to justice, civil law, civil procedure, uniformity, special proceedings

dr hab. Tadeusz Zembrzuski, prof. UW

Autor jest adiunktem w Katedrze Postępowania Cywilnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, radcą prawnym (Okręgowa Izba Radców Prawnych w Warszawie).

ORCID: 0000-0001-8239-6827; www.zembrzuski.eu

BIBLIOGRAFIA ZAŁĄCZNIKOWA

Cieślak Sławomir, *Powiązania wewnątrzsystemowe w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013

Czeszejko-Sochacki Zdzisław, *Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Ogólna charakterystyka)*, „Państwo i Prawo” 1998/11–12

Dybka Wojciech, *Konsumenty i prawo do sądu*, Warszawa 2018

- Ereściński Tadeusz**, *O uwarunkowaniach, potrzebie oraz zakresie nowego kodeksu postępowania cywilnego*, „Polski Proces Cywilny” 2010/1
- Ereściński Tadeusz**, *Postępowania odrębne de lege lata i de lege ferenda (w:) Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych*, red. H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2009
- Ereściński Tadeusz, Weitz Karol**, *Efektywność ochrony prawnej udzielanej przez sądy w Polsce*, „Przegląd Sądowy” 2005/10
- Fierich Franciszek Xawery**, *O władzy dyskrejonalnej sędziego w ustnem postępowaniu cywilnem jako środka skupienia materiału procesowego*, Kraków 1891
- Gajda-Roszczyńska Katarzyna**, *Czy potrzebne jest w polskim procesie cywilnym nowe postępowanie odrębne: postępowanie z udziałem konsumentów?*, „Polski Proces Cywilny” 2023/4
- Gajda-Roszczyńska Katarzyna**, *Sprawy o ochronę indywidualnych interesów konsumentów w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012
- Gajda-Roszczyńska Katarzyna**, *System koncentracji materiału procesowego po zmianach wprowadzonych na mocy ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw w postępowaniu zwyczajnym*, „Polski Proces Cywilny” 2020/1
- Gnela Bogusława**, *Czy reguły postępowania przed sądem polubownym są przydatne w dążeniu do skutecznego rozstrzygania sporów konsumenc- kich?*, „ADR. Arbitraż i Mediacja” 2009/1
- Góra-Błaszczkowska Agnieszka**, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, Warszawa 2008
- Grzegorzcyk Paweł**, *Postępowania odrębne w świetle projektowanych zmian Kodeksu postępowania cywilnego (w:) Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej*, red. K. Markiewicz, Warszawa 2011
- Hajduczenia Hubert**, *Glosa do postanowienia z dnia 13 lutego 2014 r., II PZP 1/13, OSP 2015/9, poz. 84*
- Jakubecki Andrzej**, *Jednolitość czy różnorodność postępowania cywilnego? Optymalny model kodeksu postępowania cywilnego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2022/5
- Kostwiński Marcin**, *Czy postępowanie z udziałem konsumentów (art. 458¹⁴ i n. k.p.c.) „krzyżuje się” z postępowaniem w sprawach gospodarczych (art. 458¹ i n. k.p.c.)?*, „Polski Proces Cywilny” 2023 (w druku)
- Kotowicz Mateusz**, *Glosa do postanowienia SN z dnia 13 lutego 2014 r., II PZP 1/13, „Polski Proces Cywilny” 2016/2*

- Kulski Robert**, *Odrębności postępowania w sprawach gospodarczych*, „Monitor Prawniczy” 2019/21
- Łętowska Ewa**, *Europejskie prawo umów konsumenckich*, Warszawa 2004
- Markiewicz Krystian**, *Właściwość sądu w procesie cywilnym wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych (w:) Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych*, red. H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2009
- May Joanna**, *Celowość utrzymania postępowania w sprawach z zakresu prawa pracy jako postępowania odrębnego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2022/5
- May Joanna**, *Umowy prorogacyjne w sprawach z zakresu prawa pracy (w:) Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu*, red. M. Boratyńska, Warszawa 2016
- Mędrala Małgorzata**, *Funkcja ochronna cywilnego postępowania sądowego w sprawach z zakresu prawa pracy*, Warszawa 2011
- Obreński Robert**, *Kwalifikacja sprawy gospodarczej – odrębności proceduralne i ustrojowe*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2001/1
- Olaś Andrzej**, *E pluribus unum? O optymalny model procedury cywilnej w sprawach spornych – uwagi na tle Modelowych Europejskich Reguł Postępowania Cywilnego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2022/5
- Osowy Piotr**, *Aktywność informacyjna sądu a ustawowe granice pomocy stronie – rozważania na tle art. 5 k.p.c.*, „Rejent” 2003/7–8
- Pecyna Marlena**, *Postępowanie w sprawach konsumenckich (w:) System Postępowania Cywilnego, t. 6, Postępowania odrębne*, red. A. Machnikowska, Warszawa 2022
- Pietrkowski Henryk**, *Prawo do rzetelnego procesu w świetle zmienionej procedury cywilnej*, „Przegląd Sądowy” 2005/10
- Pietrkowski Henryk**, *Prawo do sądu (wybrane zagadnienia)*, „Przegląd Sądowy” 1999/11–12
- Rejda Monika**, *Definicja konsumenta w rozumieniu kodeksu cywilnego (art. 22¹ k.c.)*, „Rejent” 2006/1
- Rejda Monika**, *Współczesne przemiany w procesie cywilnym w odniesieniu do ochrony interesów konsumentów (indywidualnych, zbiorowych oraz grupowych) (w:) Jus et remedium. Księga jubileuszowa Profesora Mieczysława Sawczuka*, red. A. Jakubecki, J.A. Strzępka, Warszawa 2010
- Rylski Piotr**, *Jednolitość czy dywersyfikacja postępowania cywilnego?*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2023/1
- Rylski Piotr**, *O nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego w ogólności*, „Palestra” 2019/11–12

- Samson Maciej**, *Rozwój idei ochrony konsumenta po 1926 r. Konsument w ujęciu prawnym i ekonomicznym*, „*Studia Ekonomiczne*” 2013/3
- Siedlecki Władysław**, *Nieważność procesu cywilnego*, Warszawa 1965
- Skotnicka Eliza**, *Zasada konstrykcyjności i postulat sprawnego postępowania cywilnego a ochrona praw konsumentów w świetle dyrektywy 93/12*, „*Europejski Przegląd Sądowy*” 2010/3
- Strus-Wołos Monika**, *Postępowanie odrębne z udziałem konsumentów – czy potrzebne jest procesowe wzmocnienie ochrony konsumenta?*, „*Polski Proces Cywilny*” 2023/2
- Szczurowski Tomasz**, *Prekluzja twierdzeń i dowodów w nowym postępowaniu gospodarczym (w:) Praktyka wobec nowelizacji postępowania cywilnego – konsekwencje zmian*, red. M. Dziurda, T. Zembrzusi, Warszawa 2021
- Weitz Karol**, *Między systemem dyskrejonalnej władzy sędziego a systemem prekluzji – ewolucja regulacji prawa polskiego (w:) Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych*, red. H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2009
- Weitz Karol**, *Nowe rozwiązania dotyczące ochrony słabszej strony stosunku prawnego w rozporządzeniu Bruksela Ia (w:) Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu*, red. M. Boratyńska, Warszawa 2016
- Weitz Karol**, *System koncentracji materiału procesowego według projektu zmian Kodeksu postępowania cywilnego (w:) Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej*, red. K. Markiewicz, Warszawa 2011
- Weitz Karol**, *Współczesne problemy kodyfikacji prawa postępowania cywilnego*, „*Forum Prawnicze*” 2020/3
- Wengerek Edmund**, *Koncentracja materiału procesowego w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1958
- Wołodkiewicz Bartosz, Zembrzusi Tadeusz**, *Właściwość umowna i badanie właściwości sądu – aktywność sędziego czy strony? (w:) Wykonywanie zobowiązań. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Adamowi Brzozowskiemu*, red. K. Bilewska, W. Kocot, D. Krekora-Zajac, Warszawa 2021
- Wróbel Andrzej**, *Autonomia proceduralna państw członkowskich. Zasada efektywności i zasada efektywnej ochrony sądowej w prawie Unii Europejskiej*, „*Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*” 2005/1
- Zedler Feliks**, *Co dalej z kodeksem postępowania cywilnego (w:) Czterdzieściolecie Kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd Katedr Postępowania Cywilnego w Zakopanem (7–9.10.2005 r.)*, Kraków 2006

- Zembrzusi Tadeusz**, *Badanie właściwości miejscowej sądu w sprawach z udziałem konsumentów z perspektywy prawa wspólnotowego (w:)* *Ars in vita. Ars in iure. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Jankowskiemu*, red. A. Barańska, S. Cieślak, Warszawa 2018
- Zembrzusi Tadeusz**, *Koncentracja materiału procesowego – w poszukiwaniu właściwej drogi (w:)* *Praktyka wobec nowelizacji postępowania cywilnego – konsekwencje zmian*, red. M. Dziurda, T. Zembrzusi, Warszawa 2021
- Zembrzusi Tadeusz**, *Nadużycie prawa procesowego de lege lata (w:)* *Przeciwdziałanie nadużyciu uprawnień procesowych w postępowaniu sądowym*, red. J. Kosonoga, Warszawa 2022
- Zembrzusi Tadeusz**, *Nieważność postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2017
- Zembrzusi Tadeusz**, *Pouczenie strony występującej w procesie cywilnym bez zawodowego pełnomocnika co do wnoszenia środków zaskarżenia (w:)* *Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu*, red. M. Boratyńska, Warszawa 2016
- Zembrzusi Tadeusz**, *Pozbawienie możliwości obrony praw strony w orzecnictwie Sądu Najwyższego (w:)* *Ius est a iustitia appellatum. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, red. M. Tomalak, Warszawa 2017
- Zembrzusi Tadeusz**, *Rights Protection Evolvment in Polish Judicial Proceedings – New Separate Proceedings (w:)* *Law and Social Values. Conference Collection of Papers*, Niš 2023 (w druku)
- Zembrzusi Tadeusz**, *Skarga kasacyjna. Dostępność w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011
- Zembrzusi Tadeusz**, *Właściwość sądu w sprawach cywilnych z udziałem konsumenta*, „Przegląd Sądowy” 2021/2
- Zembrzusi Tadeusz**, *Wpływ zaprzestania prowadzenia działalności gospodarczej na przebieg procesu cywilnego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2009/8
- Zembrzusi Tadeusz**, *Względny przymus bezwzględny, czyli pełnomocnik procesowy w sprawach własności intelektualnej (w:)* *In varietate concordia. Księga jubileuszowa Profesora Ryszarda Skubisza*, red. E. Całka, A. Jakubecki, M. Nazar, A. Niewęglowski, R. Poździk, Warszawa 2022
- Zieliński Andrzej**, *Uprzywilejowanie niektórych rodzajów roszczeń w postępowaniu cywilnym (w:)* *Studia z prawa postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Zbigniewa Resicha*, red. M. Jędrzejewska, T. Ereński, Warszawa 1985